

pravo razjašnjenje Wittgensteinovog tumačenja »značenja« jesu »obiteljske sličnosti«, »životni oblik«, »jezična igra«. Time što Wittgenstein reže vrpcu koja još povezuje značenje riječi s izvanjezičnom stvarnošću javljaju se novi problemi, problem mogućnosti privatnog jezika (koju Wittgenstein niječe) te problem drugih svijesti.

Peti dio bavi se usporedbom između tzv. »ranijeg« i »kasnijeg« Wittgensteina, pokazuju se različitosti, ali i ono što je ostalo jednako: zanimanje za jezik kao ljudsku aktivnost, zanimanje za jezik kao nešto čijim razumijevanjem možemo pronaći put za rješavanje nagomilanih filozofskih problema.

Pogovor nam donosi pregled tema o Wittgensteinu kojim su se njegovi komentatori bavili u posljednjih dvadesetak godina s posebnim naglaskom na tumačenju termina »jezična igra« te poziv na pridavanje veće pozornosti jednom od najvećih filozofa dvadesetog stoljeća.

Ograničavanje na jedan filozofski problem ima svoje prednosti i svoje nedostatke. Prednosti su te što imamo jasno objašnjenje i pregled tog problema. Nedostatak je pak u tome što nas često ostavlja 'na pola puta', odnosno što se u raspravljanju o pojedinim problemima (kakav je to, primjerice, problem tumačenja termina »predmet« u *Tractatusu*) često čini rez da bismo mogli nastaviti centralnu misao bez velikih skretanja. Autor to vrlo spretno rješava upućivanjem na relevantnu literaturu koja se bavi tim pitanjima. Svojim skolastičkim nastojanjem za sustavnošću i preciznošću, svojim analitičkim razjašnjavanjem pojmova, Ivan Macan nam je pružio ne samo dobar opis razvoja Wittgensteinovog tumačenja »značenja«, već i dobar mamac koji bi čitatelja trebao 'uloviti' za Wittgensteina. Ova je knjiga svakako dobar uvod u misao Ludwiga Wittgensteina.

Damir Mladić

Tonči MATULIĆ, *Pobačaj – drama savijesti*, FTI DI, Zagreb 1997.

Knjiga je objelodanjena u siječnju 1997. kao 5. po redu u Biblioteci Centra za bioetiku pri Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu. Istog je formata kao i prethodne u seriji (20,5x13), sličnog obujma (239 stranica), snabdjevena općim sadržajem na početku (5–6), bilješkom o piscu (7), uvodom (9–11), zaokruženom cjelinom u sedam poglavlja: Pobačaj i demokracija; Je li ljudski embrij–fetus osoba; Pobačaj i pravo na život; Djelatnici u zdravstvu i pobačaj; Žena i pobačaj; Etičko–moralni vidici pobačaja; Pobačaj i demografija (13–229). Knjiga je obogaćena kazalom imena (231–234) i kazalom pojmova danas gotovo nužnim za tematsko dublje studiranje (235–239).

Matulićev sam rad pomno pročitao, neke dijelove i dvaput, pače prostudirao ga. Gledan u cjelini, kao i u nekim njegovim dijelovima, rad poput ovog ne postoji u horizontu kršćanske bibliografije kontinentalnih razmjera. A na području hrvatske moralno–teološke književnosti prvi je i jedinstven. Autor ne donosi svoja znanstvena iznašaća, nego u prikladnoj ponudi najnovijih znanstvenih rezultata, vještim tumačenjem i diskusijom u svjetlu Objave i kršćanske Predaje, nastoji uvjeriti čitatelja. Matulićeva knjiga je svojevrstan iscrpan priručnik o pobačaju. Članci, koji su prvobitno bili objavljeni u *Glasu koncila*, znanstvenom su metodom sročeni u zavidno lijepu knjigu.

Matulićev rad, to ne smijemo previdjeti, upada u burnu epohu novih pokusa s ljudskim embrijem na svjetskoj razini, dolazi kao prilog ozbiljnim diskusijama u krugovima Katoličke crkve, ispituje savjest odgovornih u zakonodavstvu mlade hrvatske države.

Raspravlja se o kloniranju, prodaji majčinog jajašca i utrobe, nabavci muškog sjemena i asistiranoj oplodnji. Sve je to igranje s ljudskim embrijem, stvaranje čovjeka na »drugi način«, dok Mumfordov cilj (target) ostaje »povećati broj od sadašnjih 50 na 100 milijuna pobačaja godišnje diljem svijeta«, kako donosi Matulić (215), jer odbacuju čovjeka rođena na normalan način. Dok jedni nastoje ograničiti eksperimente, dotle ih drugi slijepo brane. Nakon uspješnog kloniranja »ovce Dolly« i dvaju majmuna, predsjednik Clinton, prema vijestima, naviješta rat ljudskom kloniranju, stop javnom financiranju tih pokusa, sa zahtjevom da se obustave i sva privatna istraživanja tog tipa. Na crkvenoj razini službeno Učiteljstvo radi kao nikad ranije s toliko detaljnim studijem njihovih rezultata znanosti.

Na domovinskoj razini o čovjekovu embriju se mnogo toga izreklo i napisalo, u zadnje vrijeme u svezi s tumačenjima Naputka *Dar života* i enciklike *Evandjelje života*, a pred ozbiljnom opcijom Republike Hrvatske o zakonu pobačaja. Nacrt zakona je loš, liberalniji od talijanskog i francuskog. Naši su moćnici napustili stav država koje su odbile legalizirati pobačaj kao Irska, Belgija, Brazil, Meksiko, mnoge zemlje Afrike. Hrvatska želi na Zapad. Tamo vlada, podcrtava Matulić, »protuživotni 'mentalitet', tj. onaj 'kulture smrti', koji, po indikacijama broja počinjenih pobačaja, već sada u Hrvatskoj nije stran... Ako se u Hrvatskoj, tj. kod političara prihvati činjenica da legalizacija pobačaja znači i 'putovnica' za ulazak u taj Zapad, bolje je ostati bez takve 'putovnice'« (223). U svakom slučaju: »Hrvatska je na raskrižju na kojemu mora birati. Što izabrati pitanje je sad i to ono ključno« (32). Ali Providnost tako upravlja da svi saborski zastupnici – njih 131 – dobiju u ruke Matulićevu studiju. Mogu je listati,

čitati, studirati, nad njom se ozbiljno zamisliti. Tu će naći najsuvremenije rezultate znanosti o čovjekovu embriju. Čime će se povesti? I dalje apriornim, zastarjelim i protuznanstvenim pričama o »grumenu materije« u majčinoj utrobi, kojom ona može raspolagati po volji? Ili stavom filozofije i teologije na temelju datosti moderne znanosti o embriju i fetusu od trenutka začeća kao osobi? Neki će se pozivati na »demokratski pluralizam«, drugi će ipak paziti na opće dobro naroda i demografske obnove Hrvatske; jedni će isticati »pravo žene« koje ne postoji, drugi će ipak htjeti čuti uvjerenje naroda, možda i referendumom; jedni će izraziti svoje neslaganje s Crkvom, drugi će se pozivati na odgovornost prema našoj katoličkoj kulturi tradicije. Jedni će se prema ispravnim Matulićevim postavkama i argumentaciji postaviti pozitivno, drugi negativno, a treći indiferentno. Jedni će na temelju novih spoznaja pošteno mijenjati svoj sud, drugi će se i dalje držati svojih neutemeljenih sudova. Ali ni jedan od njih neće moći reći da nije imao prilike informirati se točno prema istini.

Akvinčeva metoda

Matulić jasno, istinoljubivo i točno brani nauk Katoličke crkve o čovjekovu embriju *kao osobi*. U tu stijenu – *čovjekov embrij kao osoba* – udaraju valovi, orkani i gromovi sa svih strana. Autor se usuđuje neustrašivo postaviti na vrh te hridine i minucioznom preciznošću registrirati sve što se okolo događa. Interdisciplinarno s uspjehom zalazi u povijesna, sociološka, pravna, kulturološka, psihološka, biološka, embriološka, genetička, medicinska, filozofska, teološka, etička i moralna pitanja o čovjekovu embriju i fetusu. U njega susrećemo nešto od klasičnog načina Tome Akvinskog, ustvari kroz čitavu povijest katoličkog nauka do sada valjda pedagoški najbolje pogođene metode poučavanja i

pisanja, dakako modernim stilom i jezikom. Počima od protivnih stajališta pa se nevjешtom čitaču u prvi mah može činiti da ih i zastupa, potom prelazi na pomnu anti–argumentaciju doktrinalno točno utemeljenu, ulazeći vješto u diskusiju sa svakim od više desetaka autora kojima znalacki barata, da svaku jedinicu završi vlastitim refleksijama i zaključcima. U svojim transparentnim razglabanjima uvijek je ravan, topao, oduševljen, naravno i apologetičan, kako zahtijeva predmet. Ne boji se kritike, jer svakome od autora pristupa licem u lice. I svaki pošten subesjednik bio bi prisiljen priznati da ga je uhvatio za Ahilovu petu! S tim u svezi treba istaći da naš autor ni za trenutak ne boluje od onoga što se zove *acceptio personarum* ili *acceptio auctorum*. Ne stavlja nikoga na lomaču, niti usvaja polemiku kao oruđe, iako se ponekad može činiti da je u nju donekle skliznuo, što je samo novi dokaz da kao vještarhitekt dobro poznaje građu svoga zdanja.

»Zahtjev« demokracije

Globalnih izazova je sedam, zaokruženo u sedam poglavlja. Pojedinih izazova je na desetke. Kod prvog izazova čitalac treba razmisliti nije li legalizacija pobačaja, nakon prvog takvog zakona od 1922. u Lenjinovoj crvenoj Rusiji, danas »nužno« vezana uz suvremenu demokraciju, a u ime pluralizma mišljenja, oprečnih ideologija, eksplozije agresivnog feminizma i, dakako, upornih zahtjeva europskog parlamenta? Matulić jasno ističe da je Europa glede legalizacije i liberalizacije pobačaja potpuno crna. Statistike zbnjaju, ali ponekad su jedini i najjači govor intelektualcima. Unifikacija Europe zahtijeva prilagodbu većini (ne kažu kakvoj: kvantitativnoj, kvalitativnoj?), a Hrvatska se je već dobrobrano povelala za »kulturom smrti« (34). Nasuprot tome naš autor jasno postavlja i točno dokazuje tezu, u sugla-

sju s najnovijim crkvenim dokumentima: *Pobačaj je težak i užasan zločin protiv nevinog potpuno nezaštićenog ljudskog bića, subjekta prava od prvog trenutka začeca*. Primijenjeno na Hrvatsku: pobačaj je glavna kočnica prirodnog prirasta: »Stoga nije nužno govoriti o višoj stopi rađanja nego o smanjenju broja pobačaja« (24). Uostalom, »tko je kadar i hrabar braniti pobačaj kao čin dostojan čovjeka i njegovih modernih dostignuća? (...) Zašto ne povući zaključke kojima je cilj izbjeći svaki oblik polarizacije...« (35)?

Najjači izazov

Ulazimo u srž rasprave o čovjekovu *embriju kao osobi*. Matulić metodički postavlja pitanje: Kada sam počeo postojati? I odgovara znanstvenom tezom: »U trenutku kada spolna stanica (game-ta) moga oca (spermij) prodre u spolnu stanicu (gametu) moje majke (jajašce). Tu je početak mojeg, tvog i njezinog/njegovog života. Ja sam počeo postojati kao ja na početku. Da nije bilo početka ne bi bilo nikoga od nas« (41). Slijedi diskusija o životu i duši s plejadom danas najznačajnijih autora, raznih jezičnih i kulturnih provenijencija; detaljna rasprava o zigoti, singamiji, »pre-embriju«, mogućnosti jednojajčanih bližanaca, embriju, fetusu, sve do rođenja djeteta, upirući se o dva temelja ljudskog života: *biološki* i *ontološki*. »Biolog objektivno pruža znanstvene informacije koje pomažu razumijevanju stvarnog bića ljudskog embrija, stavljajući na javu karakteristike početnog stadija tog bića koje, razvijajući se po neprekidnoj putanji, sutra postaje novorođenče, dijete, čovjek« (A. Serra) (106). Samo je filozofija i teologija »na pitanje čovjekovog podrijetla, početka i svršetka kadra dati nedvosmislen odgovor. Odgovor pozitivnih znanosti često puta je dvoznačan i nejasan« (103). Ali da obrane pobačaj, jedni pomiču život na-

kon implantacije, tj. sve do 14., 15., 16. ili 17. dana poslije spajanja očeve i majčine stanice. I u tome nisu jedinstveni nego zastupaju čitavu lepezu raznih mišljenja, kao De Locht, Engelhardt, Singer, Anne McLaren sa svojim famoznim »preembrijem«, Grobstein, Flamigni, Emanuele Lauricella, Tolley, Flecher, Hinrichsen, Benagiano i suradnici Morgini i Pera, Ford McCormick, Donceel, Mori, Flamigni. S druge strane su oni koji, služeći se najnovijim rezultatima znanosti, brane biološki i ontološki život individua, osobe od prvog trenutka postojanja, kao Beirnaert, Fagone, Ribes, Biggers, Lejeune, Tera Iglesias, Sgrecia, Grisez, Maria Luisa Di Pietro, Spagnolo, Fisso, Buttiglione, Perico, Finis, Marshall, Flamen, Serra, Blechschmidt, Jaspers, Jarmulowicz, Cuyas, Reichlin, Crosby, Demmer, Prvitera, Porcarelli i drugi. Uzmimo tek jednu misao o preembriju, valjda najvećeg od najvećih genetičara ovoga stoljeća J. Lejeune-a, bivšeg predsjednika Papinske Akademije za život, koji pred sudom u Maryville-u, kako navodi Matulić, izjavljuje da »preembrij ne postoji i nikada nije postojao« (70). Ako je na temelju ovih znanstvenika *ljudski embrij ljudska osoba, biće s ljudskom naravi s vječnim određenjem*, ako je to i jasan nauk Katoličke crkve, onda treba da ga dobro prouče svi zakonodavci koji smatraju da pobačaj moraju legalizirati ili čak liberalizirati: »Neka se zaustave na trenutak nad samima sobom i neka se pitaju kada su počeli postojati« (41).

Tek smo nešto natuknuli o dva prva globalna izazova iz Matulićeve knjige. Preostaje ih još pet, koje svakako treba da prouče naši odgovorni političari, pravnici, zdravstveni djelatnici, žene – napose feministkinje, svi naši vjeroučitelji, propovjednici i ispovjednici – oni koji treba da su po sadašnjim mjerilima u etičko – moralne vidike pobačaja, studenti

teologije, članovi religioznih instituta, ne isključivši ni profesore moralne teologije, svi oni koji se kontradiktorno boje demografske »eksplozije« i boluju od maltuzijanskog sindroma, što je, dakako, za Hrvatsku u ovom nestanku stanovništva totalno apsurdno.

Završavam riječima kojima i on završava: »Uvjereni smo da stranice ove knjižice svjedoče istinu. Ta se istina može izreći ukratko: Nerođeno dijete je tvoj sin ili kćerka! Zar ćeš ga je ubiti? I u odnosu na nerođeno dijete vrijedi jasna Isusova riječ: »Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga!« (Mt 19,19b).

Ivan Fuček

Zoran VUKMAN, *Propast svijeta ili novo doba poganstva*, Verbum, Split 1997. (Biblioteka Tempus; 5)

Jedna izreka kaže da nitko nije toliko slijep kao onaj koji ne želi vidjeti. Knjiga *Propast svijeta ili novo doba poganstva* govori upravo o takvom čovjeku. On je toliko samoživ da u drugima vidi samo sredstvo, toliko je ohol da i pitanje Božjeg postojanja drži ovisnim o svojoj odluci, gotovo odobrenju, toliko je umišljen da u sebi vidi međaš među epohama i prijelomnicu povijesti. Osjećajući se drukčijim i nadmoćnijim od svih prijašnjih naraštaja, uvjeren da je stao na kraj svojim povijesnim traženjima i napokon definirao sebe, pobjedonosno se prozvaov novim čovjekom. On nipošto nije tek usamljeni prepotentni pojedinac, njegovu samouvjerenost dijele mnoštva, njegov model ponašanja i razmišljanja dominira suvremenošću u takvoj mjeri da se čini da smo već zakoračili u doba koje on smatra svojim i naziva ga Novim dobom (*New age*).